

Opphavsrett

Informasjon til tillitsvalgte og medlemmer

Den som skriver en bok eller artikkel, holder en forelesning, komponerer musikk, lager et bilde m.m, har opphavsrett til dette.

Idéer og kunnskap er fri. Ingen har opphavsrett til forskningsresultater, i betydning den (nye) kunnskap som er resultat av forskningsarbeidet.

Opphavsretten gir opphavsmannen enerett til å fremstille eksemplarer av sitt verk og å gjøre det tilgjengelig for allmennheten.

1. Gjengivelse av andres verk

- Opphavsmannen har krav på å bli navngitt. Verket kan ikke gjengis på en måte som er krenkende for opphavsmannen eller verket.
- Det er tillatt å fremstille eksemplarer til privat bruk.
- Verk kan vises og fremføres i undervisning.
- Det kan siteres fra verk. I vitenskapelige verk som ikke er av allmennopplysende karakter (populærfremstillinger) kan det tas inn offentliggjorte bilder.
- Det kan fritt lenkes til verk som er gjort (lovlig) tilgjengelig på nettet.

2. Avtaler med rettighetsorganisasjoner (Kopinor, Norwaco)

Innenfor rammen av avtalene med Kopinor kan det fremstilles eksemplarer til bruk i undervisningen. I praksis kan man fremstille de eksemplarer som er nødvendig for vanlig auditoriums-/klasseromsundervisning. Innenfor rammen av Kopinor-avtalen kan det også fremstilles kompendier.

Innenfor rammen av [Kopinor](#)-avtalen kan det lages elektroniske kompendier som gjøres tilgjengelig for studenter i **lukkede systemer** som Fronter m.m. Dette omfatter ikke film og musikk.

Innenfor rammen av [Norwaco](#)-avtalen kan man vise fjernsynsprogram for studenter.

Heller ikke avtalene med Kopinor, Norwaco eller andre tilsvarende organisasjoner gir rett til å gjøre verk tilgjengelig utenom undervisningen.

I praksis kan det bety at det kan være en opphavsrettskrenkelse å gjøre et opptak av en forelesning tilgjengelig på nettet – avhengig av hva som presenteres under forelesningen.

3. Tilgjengelighet for allmennheten

Dersom man ønsker å gjøre materiale, for eksempel video fra en forelesning, allment tilgjengelig via internett eller på annen måte, vil dette innebære at det gjøres tilgjengelig for allmennheten.

De lovbestemmelser som tillater fremføring m.m. i undervisning omfatter **ikke** en rett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten utenom undervisningssituasjonen.

4. Overdragelse av rettigheter

Rettigheter kan helt eller delvis **overdras**. Det er viktig å skille mellom en *fullstendig* overdragelse der man gir fra seg rådighet over eget verk, og tillatelser hvor andre (på nærmere angitte vilkår) kan *utnytte ens verk*, uten at opphavsmannens rett innskrenkes. Videre om en tillatelse er *eksklusiv* eller ikke. Ved en forlagsavtale vil man typisk gi forlaget en eksklusiv tillatelse slik at man ikke kan publisere samme bok/artikkel flere steder.

Rettigheter går over til arbeidsgiver i den grad det er rimelig og nødvendig for at arbeidsforholdet skal nå sitt formål.

For vitenskapelig ansatte vil det aldri generelt være nødvendig at arbeidsgiver overtar rettigheter til faglige arbeider på måter som begrenser den ansattes egen utnyttelse av dette. I enkeltprosjekter kan forholdene stille seg annerledes, men det må i så fall avtales særskilt for det enkelte prosjekt.

Hvis man gir arbeidsgiver tillatelse til å utnytte ens verk må den enkelte ansatte sikres faglig kontroll. En tillatelse må kunne trekkes tilbake om man for eksempel mener at det aktuelle arbeidet ikke lenger er tilstrekkelig oppdatert.

Det finnes et rikt utvalg av bilder, musikk m.m. som opphavsmannen tillater brukt mer eller mindre fritt. Trenger man en illustrasjon, bakgrunnsmusikk m.m., bør man søke i dette utvalget.

5. Open Access m.m.

Det er opphavsmannen selv som bestemmer om verket skal publiseres i open access-kanaler eller med såkalte Creative Commons-lisenser som innenfor definerte rammer, gir brukerne rett til å benytte verket uten å måte inngå egne avtaler med opphavsmannen.

Vedlegg: Sjekkliste

Vedlegg:

Avtale om opphavsrett – sjekkliste

Av Olav Torvund

1. Hva immaterialretten omfatter

Kunnskap er fri og kunnskap skal være fri. Ingen kan hevde å ha rettigheter til kunnskap, hvilket vil si at ingen har noen rettigheter til de viktigste resultatene av vår forskning: Ny kunnskap. Det gir derfor ikke mening generelt å snakke om "rettigheter til forskningsresultater".

Patent. Gjennom patent kan man i visse tilfelle få en enerett til *kommersiell utnyttelse* av kunnskap, men kunnskapen i seg selv er fortsatt fri. Patent behandles ikke nærmere i denne sammenhengen.

Innsamlet materiale. Man kan ha *eiendomsrett* til innsamlet materiale. Det kan være vevsprøver, fossiler, svar på spørreskjemaer osv. Spørsmålet om hvem som eier slikt materiale reiser en rekke spørsmål som ikke behandles i denne sammenhengen.

Database. Når forskningsdata foreligger i form av en database kan man også ha *databaserettigheter* til denne. Litt forenklet innebærer det en enerett til å kopiere databasen som helhet. Enkeltdata er ikke vernet. For at man skal kunne kopiere en database må man nødvendigvis ha tilgang til denne. Den som eier databasen kan nekte slik tilgang, og dermed hindre kopiering eller at andre utnytter dataene selv om dataene i seg selv ikke er vernet.

Presentasjon av kunnskap. Opphavsretten verner de artikler, bøker, undervisningsmateriale med mer hvor kunnskap presenteres, men ikke kunnskapen i seg selv. Einstein hadde opphavsrett til de artikler hvor han presenterte relativitetsteorien, men ikke til relativitetsteorien i seg selv.

Vi står helt fritt til å utnytte andres resultater i vår forskning og i vår undervisning. Forskningsetiske regler tilsier at man skal oppgi kilder, men opphavsrettslig sett er dette irrelevant.

Opphavsrett omfatter rett til å fremstille eksemplarer av andres verk (for eksempel ved å kopiere en artikkel) og å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (for eksempel ved å ta det inn i et kompendium, dele ut kopier, spille musikk, spille av et opptak (lyd eller film), osv). Hvis noen ønsker å rettigheter til verk andre har skapt vil det være rettigheter til å fremstille eksemplarer og/eller å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten.

2. Avtalelisenser

Gjennom såkalte *avtalelisenser* har institusjonene avtaler med rettighetshaverorganisasjonene som gjør at man – i det omfang avtalene bestemmer – kan kopiere artikler, sette sammen kompendier m.m. til undervisningsbruk. Opphavsrett vil derfor i praksis vanligvis ikke være noe hinder for bruk av andres opphavsrettslig vernede materiale i undervisningen.

3. Opphavsrett i ansettelsesforhold

I ansettelsesforhold er utgangspunktet at opphavsrett i kraft av arbeidsavtalen går over til arbeidsgiver i den grad det er nødvendig og rimelig for at arbeidsforholdet skal nå sitt formål, men ikke mer. Hvis arbeidsgiver skal ha rettigheter ut over dette vil det forutsette særskilt avtale.

Interne utredninger. For interne utredninger og andre administrative dokumenter vil opphavsretten gå over til arbeidsgiver, i den grad slike dokumenter i det hele tatt er opphavsrettslig vernet. For vitenskapelige og populærvitenskapelige artikler, lærebøker, undervisningsmateriale m.m., vil utgangspunktet være at den enkelte ansatte selv har opphavsretten.

Datamaskinprogrammer. For datamaskinprogrammer skapt av en arbeidstaker under utførelsen av oppgaver som omfattes av arbeidsforholdet eller etter arbeidsgivers anvisninger går opphavsretten over til arbeidsgiver.

For vitenskapelig ansatte ved universiteter og høyskoler er arbeidsoppgavene å drive forskning, gi undervisning og formidle resultater av forskningen. Disse institusjonene er ikke forlag eller en annen type mediebedrift som selger eksemplarer av opphavsrettslig vernede verk eller gjør disse tilgjengelig mot betaling. Det er derfor vanskelig å se noen grunn til at universiteter og høyskoler rent generelt skal overta rettigheter til det som ansatte skaper.

Forskningsinstitutter. For ansatte ved forskningsinstitutter kan resultatet bli at rettigheter til rapporter med mer i større grad går over til arbeidsgiver enn hva som vil være tilfelle ved universiteter og høyskoler.

Med dette utgangspunkt bør man ikke skrive under på noen avtale som innebærer at man overdrar opphavsrett ut over det som følger av de generelle regler.

Enkeltprosjekter og avtaler. Ved enkeltprosjekter kan det være behov for en særskilt regulering og dette bør da skje i prosjektavtalen. Dersom institusjonen har brukt betydelige ressurser på utvikling av digitale læremidler, på filmproduksjon m.m., er det ikke nødvendigvis rimelig at de egentlige opphavsmenn skal ha alle rettigheter. Det samme vil gjelde om noen påtar seg å utarbeide en "kurspakke", for eksempel mot kompensasjon i form av at det godskrives som undervisning, eller lignende.

I slike avtaler bør man ta konkret stilling til hva partene skal og ikke skal kunne gjøre. Avtaler som formuleres som generelle rettighetsoverdragelser gir som regel liten veiledning i praksis. Avtalen må regulere hva institusjonen skal kunne gjøre uten ytterligere avtale, og om opphavsmennenes rettigheter eventuelt skal begrenses. Slike rettigheter behøver *ikke være eksklusive*, slik at det er fullt mulig at institusjonen fritt kan utnytte et verk i sin virksomhet, samtidig som opphavsmennene fortsatt kan utnytte dette som de vil, herunder inngå avtaler med andre. Forskjellen mellom eksklusiv og ikke eksklusiv rettighet er vesentlig. Inngås det på den annen side en *eksklusiv avtale* med arbeidsgiver, innebærer dette at opphavsmennene ikke lenger kan utnytte verket fritt.

Verk uten kommersielt potensial. Dersom det gjelder verk som ikke antas å ha kommersielt potensial blir spørsmålet først og fremst institusjonens rett til å utnytte dette uten nærmere avtale og uten å måtte betale særskilt vederlag. Det kan for eksempel gjelde et undervisningsopplegg.

Dette er noen spørsmål man da bør vurdere:

- Skal institusjonen fritt kunne bruke dette i egen virksomhet, for eksempel undervisning. (I praksis ved at undervisningsadministrasjonen kan distribuere undervisningsopplegg til alle lærere.) I praksis betyr dette å fremstille eksemplarer for dette formål og å gjøre verket tilgjengelig.
- Skal en slik rett være avgrenset til institutt eller fakultet, eller skal det gjelde hele universitetet /høgskolen?
- Skal man også kunne gi det til andre institusjoner?
- Skal det kunne publiseres, for eksempel ved at det gjøres tilgjengelig på nettet?
- Skal institusjonen ha rett til å gjøre endringer, for eksempel oppdatere et undervisningsopplegg?

I disse tilfeller er det ingen grunn til å begrense opphavsmannens rett til selv å utnytte dette som han eller hun måtte ønske, herunder å bearbeide det videre, bruke det i andre sammenhenger, osv.

Ideelle rettigheter. Opphavsmennene har krav på å bli navngitt. Men de har også rett til å kreve at navnet fjernes eller at det klart fremgår at det er foretatt endringer av andre. Dette kan være aktuelt dersom man har gitt rett til å foreta endringer og det er gjort endringer som den opprinnelige opphavsmann ikke vil stå inne for.

Revisjon av verk. Dersom det er et verk som man ønsker å kommersialisere kan det i tillegg være grunn til å begrense opphavsmennenes rett til å utnytte dette på en måte som kommer i konkurranse med det kommersielle produktet. Gjelder det for eksempel multimediale digitale læremidler kan man ha avtaler som sier at man ikke kan gi det ut på andre måter – omtrent som ved en forlagsavtale.

Det kan være viktig å regulere spørsmålet om rett til bearbeidelse med sikte på utgivelse av reviderte utgaver. De som har stått for utviklingen av det opprinnelige verket bør ha en første rett til å revidere dette. Men man bør også regulere retten til revisjon dersom en eller flere av de som opprinnelig var med ikke kan eller vil være med på et revisjonsarbeid, herunder rett til å knytte til seg andre personer.

Kommersialisering. Ved kommersialisering bør det være en avtale som gir opphavsmennene en del av inntekten. Dette kan være en fast (engangs) godtgjørelse, en royalt basert på (brutto) salg eller en overskuddsdeling.

Forskerforbundet foreslår at man her benytter samme fordeling som ved patentering, 1/3 (til opphavsmann), 1/3 (til institusjonen) og 1/3 (til oppdragsgiver/grunnenhet).

Olav Torvund
01.08.2010